

ЛЮДИНА НАУКИ:
до 100-річчя Національної академії наук України
та Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
Чотирнадцяті Біографічні читання
(Київ, 7 червня 2018 р.)

MAN OF SCIENCE:
on the 100th anniversary of the National Academy
of Sciences of Ukraine and
of Vernadsky National Library of Ukraine
Fourteenth Biographical readings
(Kyiv, June 7, 2018)

7 червня 2018 р. відбулися організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством Чотирнадцяті Біографічні читання «Людина науки: до 100-річчя Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У Біографічних читаннях взяли участь провідні вчені НБУВ та академічних інститутів НАН України, науковці з вищих навчальних закладів, співробітники державних установ, а також молоді дослідники.

Читання відкрив директор Інституту біографічних досліджень, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор **Володимир Іванович Попик**. У своєму вступному слові він, зокрема, зупинився на одному з аспектів проблеми біографії людини науки, академічної науки в цілому, а саме — на біографії науки в дискурсі її місця, ролі та значення в сучасній Україні, пропаганді досягнень і захисту пріоритетів вітчизняної науки. Також В. І. Попик зауважив, що нині немає в суспільстві ореолу навколо професії вченого, а отже, й інтересу до його особистості, та розкрив перспективні завдання висвітлення біографій учених, що стоять перед сучасними дослідниками, — вони полягають насамперед у тому, щоб допомогти широкому загалові співвітчизників зрозуміти, що значила вітчизняна наука в минулому і що значить вона тепер.

Володимир Іванович Попик у доповіді «*Біографіка української академічної науки: здобутки, проблеми, завдання*» висвітлив історію та специфіку розвитку біографіки української науки у ХХ ст., що розвивалася двома ізольованими масивами — у Радянській Україні й

у діаспорі, та окремо проаналізував нинішній стан біографіки вітчизняної академічної науки, у якій спостерігається кілька відмінних між собою потоків. Перший — творчий, дослідницький, який вийшов на рівень глибокого розкриття особистостей найбільш відомих українських учених, їх внутрішнього поступу та внеску в розвиток різних сфер науки. Другий — успадкований від минулого, але необхідний для суспільства — номенклатурний, офіційний, значною мірою пов'язаний з відзначенням ювілеїв учених і установ. Третій — це розкриття імен і досягнень дуже широкого загалу вчених (докторів і кандидатів наук) у довідниках і працях, випущених до ювілеїв академічних інститутів. Четвертий напрям пов'язаний з багаторічною роботою НБУВ з розкриття творчої, документальної, архівної спадщини вчених НАН України — у бібліографії праць, путівниках по архівних фондах, збірниках документів з історії Академії. Новим явищем біографіки науки стала розробка електронних ресурсів (як приклад, у НБУВ створені електронні архіви, присвячені В. І. Вернадському і М. С. Грушевському), формування інформаційних баз, які поєднують біографічні дані, бібліографію і повні тексти. Серед завдань у висвітленні біографіки вітчизняної науки доповідач визначив вихід за межі «рафінованого академізму», пошук і реалізацію нових форм комунікації із широким загалом.

Лариса Іванівна Буряк, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, у виступі за темою *«Біографічний дискурс у дослідженнях ВУАН»* зазначила, що біографічний дискурс, який сформувався в українському академічному просторі у 1920-ті, на початковому етапі створення Української академії наук, наразі є малодослідженим феноменом, який потребує поглибленого вивчення. Виокремлюються щонайменше три проблеми, варті уваги. Перша проблема торкається відображення суспільно-політичних контекстів в біографічному академічному дискурсі доби ВУАН — глобального культурно-соціального та національного. Друга проблема стосується стратегій академічного дискурсу, що розроблялись і втілювались у практиках життєписання. Третя окреслює лабораторію біографічного дискурсу, завдяки якій постає можливість розкрити механізми та інструментарій істориків, котрі перебували у витоків академічної біографіки, їхній стиль, мову, жанрові особливості у творенні біографічних конструкцій. В цілому вивчення проблем надасть перспективу краще зрозуміти й досягнути масштабності та потенціал цього унікального і водночас складного явища.

Кандидат історичних наук, доктор філософії, докторант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **Валентина Тео-**

дорівна Петрикова у доповіді *«Біографічні джерела в історії книжкової культури України XIX століття»* зупинилася на концептуальних поглядах західної та вітчизняної науки відносно поняття «академічна культура». Для національного наукового простору витоки академічної культури притаманні XIX століттю через константи «книжність», «книжкова культура». Були окреслені складові цих констант з позицій біографістики.

Валерій В'ячеславович Томазов, кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, завідувач сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України, у доповіді *«Патони: історія та генеалогія роду»* наголосив на необхідності дослідження генеалогії та історії родин, які подарували Україні плеяду видатних науковців. Серед таких — Вернадські, Білецькі, Богомольці, Чаговці та ін. Детально доповідач зупинився на роді Патонів. Цей рід мав шотландське походження та походить від Георга Патона, котрий служив у середині XVIII ст. при імператорському дворі кухмістером та мундкохом. Його син — Петер-Георг (Петро Юрійович; 1733–1809) — відомий архітектор, який був помічником Б. Ф. Растреллі, сприяв піднесенню роду та закріпленню його представників на верхній щаблях соціальної драбини Російської імперії. Кожне наступне покоління роду намагалося не тільки зберегти завойовані пращурами позиції, а й покращити їх, що досягалося бездоганною службою та вдалою матримоніальною політикою. Представники роду служили як на військовій, так і на цивільній службі — прокурорами, суддями, керуючими банків, дипломатами. Першим науковцем в родині був Євген Оскарович Патон, видатний мостобудівник та вчений у галузі електрозварювання. Поява цього геніального вченого була підготовлена кількома поколіннями його пращурів.

Кандидат історичних наук, завідувача відділом теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Надія Іванівна Любовець** зауважила у доповіді *«Мемуарна складова збірника ВУАН «За сто літ»: автори і сюжети»*, що розвиток української мемуаристики в першій третині XX ст. був тісно пов'язаний з розвитком академічної науки в Україні в цілому та історичної зокрема. В сучасній історіографії цей період називають «золотою добою» української історичної науки, яка досягла світового рівня, перетворилася на складову національної свідомості та націотворчого процесу. В цей час відбувалося організаційне оформлення УАН–ВУАН, її відділів, розгорнули діяльність постійні комісії та формувались різноманітні науково-видавничі проекти. До одних з таких проектів

належить видання збірника «За сто літ» (1924–1930), який продовжив традицію друкування матеріалів з громадського, культурного і літературного життя України XIX – початку XX ст. Мемуарна складова збірника містила: власне спогади, автобіографії та щоденники. Зазначено, що мемуари друкувались на сторінках виключно всіх книг збірника, а також планувалось їх видання і в останній, сьомій книзі, яка була анонсована 1930 р., та в умовах погрому Історичної секції не побачила світ. Власне спогади доповідач поділила на спогади про історичні події та спогади про історичних осіб. Кілька матеріалів збірника належать до автобіографічного жанру. В цілому увага академічного часопису «За сто літ» до спогадів засвідчує розуміння науковою спільнотою значення мемуарних джерел та необхідності введення їх до наукового обігу.

Уляна Михайлівна Селівачова, науковий співробітник Інституту геологічних наук НАН України, виступаючи за темою *«Історія української літології в біографіях та бібліографіях»*, ознайомила присутніх з довідково-бібліографічними та монографічними виданнями, присвяченими вітчизняним геологам, та розповіла про підготовку нового біобібліографічного довідника «Літологи України». Зокрема, доповідач описала етапи підготовки видання, схарактеризувала джерела інформації та докладно проаналізувала структуру довідкової статті. У. М. Селівачова окремо зупинилася на проблемних питаннях, які виникали в ході роботи над виданням, та зробила такий висновок: біобібліографічний довідник «Літологи України» — важливе науково-інформаційне зведення, створене, у тому числі, для вшанування пам'яті спочилих колег і для заохочення геологічної спільноти до продовження складання аналогічних довідників.

Галина Іванівна Ковальчук, доктор історичних наук, професор, директор Інституту книгознавства НБУВ, у виступі *«Етичні моменти в інтерпретації фактів біографії історичної особи (на прикладі вивчення біографії Віктора Федоровича Іваницького)»* висвітлила деякі сторінки життя та діяльності заступника директора Всенародної бібліотеки України в 1923–1933 рр. В. Ф. Іваницького, наголосивши на його великому внеску в розвиток НБУВ (зокрема, він першим підняв питання, пов'язані зі становленням наукової роботи в бібліотеці). Поряд з висловленням міркувань про трагічність долі вченого доповідач поставила питання етики біографічних розвідок: наскільки мають право дослідники коментувати, оцінювати, судити події, вчинки, загалом життя людей, яким вони присвятили свою пошукову роботу.

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних до-

сліджень НБУВ **Ігор Валентинович Левичев**, доповідаючи про *«Особистість і творчу діяльність В. І. Вернадського в оцінці А. І. Спасокукоцького»*, проаналізував раніше не опубліковані спогади А. І. Спасокукоцького про наукову діяльність В. І. Вернадського, що зберігаються в архіві А. І. Спасокукоцького в Інституті рукопису НБУВ. Детальне вивчення особового фонду дало змогу доповідачеві першим скласти коротку біохроніку А. І. Спасокукоцького, а також дати ґрунтовну характеристику спогадів про В. І. Вернадського. Деякі матеріали були оприлюднені вперше.

Оксана Ігорівна Ємчук, кандидат історичних наук, державний експерт Апарату РНБОУ, присвятила свою доповідь *«Джерела до біографії видатного історика, дипломата Василя Тарасенка»* постаті українського історика та дипломата, доктора історичних наук, професора Василя Якимовича Тарасенка (1907–2001). О. І. Ємчук проаналізувала відомі та маловідомі джерела до його біографії — довідкову літературу, інформацію на офіційному сайті кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яку протягом 36 років очолював В. Я. Тарасенко, документи Архіву університету, його особовий фонд, що зберігається у Державному архіві м. Києва, наукові праці про життя й діяльність вченого, його власні публікації, усні спогади та особисті документи. Узагальнення цих матеріалів дозволить визначити подальші джерелознавчі пошуки та створити вичерпну наукову біографію вченого, який зробив вагомий внесок у галузях новітньої історії та міжнародних відносин.

Тарас Васильович Єрмашов, методист Малої академії наук України, у повідомленні *«Постать Сергія Єфремова у сучасних візіях»* представив основні віхи висвітлення життя і творчості Сергія Єфремова починаючи від 1930-х рр. та зауважив, що нині відбувається актуалізація постмодерної критики, переважно в царині літературознавчої та історичної візій.

Загалом до виступу на Чотирнадцятих Біографічних читаннях було підготовлено 34 доповіді й повідомлення. Подаємо короткий виклад окремих з них.

У доповіді *«Людина науки: погляд соціокультурної антропології»* кандидата психологічних наук, доцента, наукового співробітника Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Тетяни Сергіївни Воронаєвої** зазначено, що проблемі становлення й розвитку особистості Вченого та особливостей його діяльності присвячена досить велика кількість філософських, історичних, соціологічних та психологічних досліджень як зарубіжних учених, так і науковців нових незалежних

держав, утворених на теренах колишнього СРСР. В соціокультурній антропології, як науці про реальних людей, які формуються в процесі їхнього історичного розвитку, Вчений досліджується як Людина науки (Man of science), для котрої наука є способом життя, у зв'язку з чим у Людини науки найвиразнішими є її потребово-мотиваційна та ціннісно-смилова сфери.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Наталія Петрівна Марченко** у доповіді «*Репрезентація діячів української академічної науки в колі сучасного дитячого читання*» на основі аналізу фонду Національної бібліотеки України для дітей окреслила проблему відсутності в колі актуального дитячого читання в Україні видань про представників вітчизняної академічної науки. Така ситуація видається дослідниці болючою, зокрема, тому, що в попередні десятиліття видання для дітей і юні, котрі популяризували серед іншого й життєписи та здобуток вітчизняних учених, широко видавалися профільними видавництвами, а нині перекладні й вітчизняні серії про представників НЕУкраїнської науки успішно побутують на українському ринку. Спираючись на західно-європейський досвід створення біографічного нон-фікшену про науковців для дітей різних вікових груп, Н. П. Марченко запропонувала форми та алгоритм створення відповідних біографічних видань (серій) в Україні.

У доповіді «*Журнали НАН України як джерело біографічної інформації*» молодший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Тетяна Володимирівна Котлярова** зазначила, що біографічні матеріали про вітчизняних і зарубіжних учених, як відомих, так і мало-знаних, містяться в переважній більшості періодичних видань, зокрема журналів, які випускають установи НАН України. Хоча подання в них відомостей про людей науки не має організованого, систематичного характеру, все ж частка персоналій із загального числа статей є доволі великою, надто у виданнях гуманітарного профілю. В цілому контент періодичних видань установ НАН України є унікальним джерелом наукової біографічної інформації, яка потребує ґрунтовного вивчення.

«*Проблема трансформації Українського національного біографічного архіву в умовах глобальної інтеграції даних*» була розглянута кандидатом психологічних наук, старшим науковим співробітником відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ **Олексієм Леонідовичем Верніком**. Доповідач, зокрема, зауважив, що поши-

рення в останні роки хмарних технологій спричинило процеси глобалізації та інтеграції даних — майже всі друковані енциклопедичні довідкові видання знайшли своє відображення в електронному вигляді. Окрім цього, збирається народно-біографічна енциклопедія у Вікіпедії, розвиваються регіональні інтернет-ресурси, на яких широко представлена біографічна інформація. Також слід згадати швидке поповнення відеоінформації на youtube, а головне — повну зміну фіксації поточних біографічних подій серед сучасників. Означене призвело до усвідомлення необхідності зміни базової моделі архіву й поставило розробників УНБА перед потребою визначення нових базових засад складання архіву з урахуванням існуючого досвіду і напрацьованих матеріалів.

У доповіді **Юлії Вікторівни Вернік**, наукового співробітника відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Наукові установи як ресурс розвитку Українського національного біографічного архіву»* зазначено, що на сьогодні основними джерелами формування УНБА є різноманітні друковані й електронні енциклопедичні словники та довідники. Такий підхід є необхідним, проте він має декілька суттєвих вад. Значно більш широка й об'єктивна інформація про діячів тієї чи іншої галузі, зокрема науково-дослідницької сфери, зосереджена у відповідних підрозділах наукових установ. Співпраця з ними забезпечить актуальне і неупереджене наповнення УНБА персоналіями різного рівня, а також залучення фахівців у якості експертів.

Молодший науковий співробітник відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ **Наталія Павлівна Філіппова** у доповіді *«База даних „Джерела української біографістики“: потенціал використання для вивчення біографій діячів української науки»* розкрила питання ресурсного потенціалу бібліографічної бази даних, яка нараховує понад сім тисяч записів. Близько трьох тисяч із них відноситься до категорії персональної бібліографії, представленої, у тому числі, галузевими біобібліографічними посібниками. Доповідачем було також наголошено на ролі НБУВ у формуванні біобібліографічних інформаційних ресурсів як інституції, у фондах якої зосереджено найбільші в Україні масиви біографічної інформації. Резюмуючи, Н. П. Філіппова зазначила, що БД «Джерела», акумулюючи різноманітні форми представлення біобібліографічної інформації про життя та діяльність вітчизняних вчених, надає можливість отримати ґрунтовну інформацію для розширення та поглиблення знань при вивченні біографій діячів української науки, важливим джерелом якої є галузеві персональні бібліографічні покажчики.

Олександр Анатолійович Якубець, кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, у доповіді *«Персональний склад Національної академії наук України за 100 років її існування: аналіз на основі використання квантитативних методик»* повідомив, що на основі системи управління базою даних (СУБД) Microsoft Access було створено базу даних персонального складу НАН України за 100 років її історії, куди внесено дані 1577 біографій осіб, які отримали звання академіка (649 осіб), члена-кореспондента (770) та іноземного члена (158) НАН України; проаналізовано вікові особливості членів Академії, географію їхніх місць народження, освіту — за вищими навчальними закладами, а також домінуючі наукові напрями. Констатовано, що база даних на основі СУБД Microsoft Access дає можливість досліджувати персональний склад НАН України за великою кількістю параметрів та позицій.

У доповіді *«Генерація наукової еліти Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: історико-біографічний дискурс за архівними джерелами ІР НБУВ»* кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Олени Валентинівни Бугасвої** відтворено реалії життєдіяльності діячів української культури крізь призму людини науки і її акумуляції в мистецькому середовищі пореволюційної України. На тлі персональних біографій учених, які перебували членами Товариства (а це близько 80 осіб), простежено шляхи професійної, громадянської і особистісної адаптації вчено-гуманітарія в українському соціумі 1920-х – початку 1930-х рр. У колективній біографії, в проекції від індивідуального показу «героя» до узагальненого образу тогочасної еліти України, розглядаються проблемні соціально-історичні питання, передусім просвітництво визначних діячів свого часу, в тому числі й науковців. Сам же митець 1920-х — це постать «наукової доби», що тяжіє до знань, потребує аналітичного осмислення й обґрунтування творчих питань, вироблення методик і теоретичних підходів, дослідження історичного процесу української культури.

Світлана Миколаївна Ляшко, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, розглянула питання *«Доля українських археологів — співробітників ВУАН в працях В. П. Петрова, М. О. Міллера»*. В 1954–1956 рр. в середовищі української наукової еміграції в Мюнхені (Німеччина) вийшли друком праці М. Міллера «Археология в СССР», Н. П. Полонської-Василенко «Українська академія наук (нарис історії)», В. П. Петрова «Українська

інтелігенція — жертва більшовицького терору» про злочинну сутність радянської системи щодо українських науковців, зокрема археологів. Це одні з перших праць, з яких євроатлантичне наукове співтовариство дізналося про долю багатьох українських археологів у 1930-х рр. Авторів поєднує спільне академічне радянське минуле, кадрові чистки, праця в окупації, вимушений виїзд за межі УСРР; неможливість активної професійної творчості, а різницю особиста мотивація написання творів.

Охарактеризувавши *«Участь В. М. Перетця та В. П. Адріанової-Перетц в українському науковому житті (1920-ті рр.)»*, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Сергій Миколайович Міщук** констатував, що доволі глибоко вивчені життя та наукова діяльність видатних українських і російських учених Володимира Миколайовича Перетця та Варвари Павлівни Адріанової-Перетц, які зробили вагомий внесок у розвиток національної філології, і досі викликають сталий інтерес у дослідників.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Вікторія Василівна Патик** вивчала *«Роль філолога-мовознавця Андрія Олександровича Білецького (1911–1995) в розбудові української науки»* і дійшла висновку, що наукова спадщина видатного українського вченого, доктора філологічних наук, професора Київського університету ім. Т. Г. Шевченка характеризується широким спектром дослідницьких інтересів, які охоплюють різні галузі філології, літературознавства, історії, а його наукові розвідки вирізняються серед інших оригінальним баченням процесів розвитку суспільства, культури, мови.

Тетяна Робертівна Кароєва, доктор історичних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, дослідила *«Інформаційний потенціал маргіналій в біографічних студіях (на прикладі маргіналій на книгах з бібліотеки П. О. Адріанова (1855–193?))»*, зосередившись на найбільш затребуваних формах маргіналій для збору біографічної інформації (власницькі написи, написи нараційного характеру — про обставини отримання книги, позначки впорядкування книгозбірні). Акцентується на тому, що вони містять конкретну інформацію, яка майже завжди однозначна, не потребує додаткового трактування. Натомість самі маргіналії потрібно інтерпретувати і вивчати окремо. Практика використання маргіналій для вивчення біографії маловідомого вченого ілюструється на прикладі колекції книг, що колись належали Павлу Олександровичу Адріанову.

Організатори Біографічних читань висловлюють щире подяку всім учасникам та запрошують дослідників, яких цікавлять проблеми біографіки та біобібліографії, і надалі брати участь у заходах Інституту біографічних досліджень!

*Тетяна Володимирівна КОТЛЯРОВА,
молодший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ)*

*Tetiana KOTLIAROVA,
Junior Research Fellow
of the Institute of Biographical Researches of VN LU
(Kyiv)*

Стаття надійшла 17.09.2018 р.